

نقش محبت در تربیت از نظر اسلام

زهرا نورسیده¹

فاطمه نورسیده²

1 اداره آموزش و پرورش شهرستان گراش، آموزشگاه ام البنین

zahranoreside@gmail.com

09170028783

2 کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان کازرون

09172223746

1402/11/1

چکیده :

محبت مهمترین نقش را در تربیت انسان دارد. در آیات قرآن و روایات هم به محبت زیاد تأکید شده است و موثرترین نقش را در تربیت فرد و جامعه دارد، زیرا بنای مکتب اسالم مهر و محبت میباشد و سیره و رفتار انبیا و ائمه علیهم السالم نمونه کامل مهر و محبت است. خداوند در قرآن محبت را مهمترین و موثرترین عامل در تربیت جامعه میداند هدف از خلقت همان تکامل و تربیت ان سان میبا شد. دراین مقاله تالش شده تا اهمیت جایگاه و ضرورت م سائل تربیتی کودکان و فرزندان را از روایات قرآن، اهل بیت(ع) و امامان را ن شان دهد. بنابراین سعی شده است عوامل مؤثر در تربیت فرزندان و توجه دادن به نیاز های اساسی کودکان در پرتو اصول و روش های تربیتی معصومان (ع) و نحوه آموزش کودکان مورد دقت و بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: تعلیم و تربیت، محبت، معلم، آموزش

مقدمه

محبت در تعلیم و تربیت اسلامی از اهمیت بسیاری برخوردار است. چرا که انسان فطرتاً نیازمند محبت است و با هیچ چیز چون محبت نمیتوان ادمی را متحول ساخت و او را به سوی کمال سیر داد. معلم بیشترین نقش را در تعلیم و تربیت دارد و یکی از بهترین شیوه ها در تعلیم و تربیت استفاده از محبت است.

در این مقاله براساس روش های کتابخانه ای، قرآن کریم، احادیث و کتاب هایی با موضوعات تعلیم و تربیت، اخلاق و روش های تربیتی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و براساس زمینه های عقلی و فکری چنین استنباط و نتیجه گیری میشود که معلم با توجه به رسالت خطیر خود یعنی انسان سازی، اگر از شیوه های مبتنی بر محبت استفاده کند می تواند به تاثیر گذاری خود یقین حاصل کند و آموزه های دین اسلام موید همین اصل می باشد.

(مرادی، ژیل (1393))

ضرورت اینکه خشنوت چه تاثیری در تربیت داشته و یک رفتار غلط و نابجا به حساب می آید ما در این پژوهش سعی بر این داریم که شما را با نقش محبت در تربیت آشنا کنیم. هدف از این مقاله یافتن نقش محبت در تربیت از دیدگاه اسلام می باشد. این پژوهش با رویکرد توصیفی انجام می شود.

محبت چیست؟

محبت در لغت به معنای مهر، مهربانی، مهرورزی، دوست داشتن، دوست داری، مودت و عشق و متضاد کلمه ی عداوت می باشد. (لغت نامه دهخدا) محبت آن است که کودک خود را در قلب پدر و مادر و مربی احساس کند و این احساس محکم ترین حلقه ی مربی و متربی است. محبت در صورت و شخصیت انسان جلوه گرمی شود و باعث رشد و تکامل او می گردد در همه زمان ها و همه جوامع انسانی به خصوص کودکان و فرزندان نیاز شدید به محبت دارند. تربیت انسان امروزه یکی از مهم ترین دغدغه های بشر است، انسان می خواهد همواره به نحو شایسته ای تربیت شود تا این که به سعادت واقعی دست یابد. در این میان او به دنبال آن است که تا بداند چه مکتبی و عامل به این سعادت می رساند. در تربیت، محبت، عشق و مودت عناصر مهم می باشند که تربیت بدون این سه یا یکی از آنها تحقق نمی یابد. محبت و تربیت ارتباط و تاثیر متقابل دارند، بگونه ای است که تربیت هرگاه بر پایه عشق و محبت نباشد، تربیت بخوبی انجام نمی شود. اگر در جامعه مهر و محبت نباشد، آن وقت منشاء بدبختی ها و گمراهی و دور شدن جوامع از همدیگر می شود. در اسلام محبت و عشق از اهمیت و جایگاه ویژه ای برخوردار است. با این وجود تحقق و دستیابی اسلامی مبتنی بر آن است. انسان علاوه برداشتن ویژگی های دیگر باید از محبت و عشق نیز برخوردار باشد. (سمائری، محمد ایوب، 1385)

نیروی محبت از نظر اجتماعی نیروی عظیم و موثری است. بهترین اجتماع ها آن است که با نیروی محبت اداره شود، محبت زعیم و زمامدار به مردم و محبت و ارادت مردم به زعیم و زمامدار، علاقه و محبت زمامدار عامل بزرگی است برای ثبات و ادامه حیات حکومت و تا عامل محبت نباشد رهبر نمی تواند و یا بسیار دشوار است که اجتماعی را رهبری کند و مردم را افرادی منضبط و قانونی تربیت کند ولو اینکه عدالت و مساوات را در آن اجتماع برقرار کند. مردم آنگاه قانونی خواهند بود که از زمامدارشان علاقه ببینند و آن علاقه هاست که مردم را به پیروی و اطاعت می کشد. (مطهری، مرتضی، جاذبه و دافعه علی، 1377)

فَمَا رَحْمَةٌ مِنْ اللَّهِ لِنَيْتِ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ. (آل عمران 159)
(به موجب لطف و رحمت الهی، تو برایشان نرم دل شدی که اگر تندخوی سخت دل بودی از پیرامونت پراکنده می گشتند. پس، از آنان درگذر و برایشان آموزش بخواه و در کار با آنان مشورت کن.)

به طور کلی رحم، مهربانی و ترحم امری است که همیشه در اسلام مطرح است. این داستان را شنیده اید که مردی از اشراف جاهلیت، خدمت رسول اکرم (ص) آمد و دید که ایشان یکی از فرزندانشان را روی زانو خودشان نشاندند و او را می بوسند و به او محبت می کنند. یک دفعه این آدم به پیغمبر (ص) رو کرد و گفت: من ده تا بچه دارم و هنوز در عمرم هیچ کدامشان را یک بار هم نبوسیده ام. در یکی از روایاتی که در این زمینه آمده، نوشته اند: فَالْتَمَعَ وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ پیغمبر اکرم (ص) از این حرف چنان ناراحت و عصبانی شد که صورت مبارکش قرمز شد و لمعان پیدا کرد و فرمود

مَنْ لَا يَرْحَمُ لِأَيْرَحَمِ أَنْ كِه نَسْبِت بِه دِيْغِرِي رَحْم نِدَاشْتِه بَاشِد ، خِدا هِم بِه اَو رَحْم نِخَوَاحِد كَرِد . بِنَا بِه نَقْل دِيْغِرِي فَرْمُود : اِگَر خِدا رَحْم رَا اَز دَل تُو كِنْدِه اَسْت ، مَن چِه كَنِم .

از بزرگترین امتیازات مذهب شیعه بر سایر مذاهب این است که پایه و زیر بنای آن محبت است . از زمان شخص بنی اکرم (ص) که این مذهب پایه گذاری شده است زمزمه محبت و دوستی بوده است . آنجا که در سخن رسول اکرم (ص) جمله «عَلَى وَ شِيعَةَ هُمُ الْفَائِزُونَ» را می شنویم ، گروهی را در گرد علی می بینیم که شیفته و مجذوب او می باشند . از این رو تشیع مذهب عشق و شیفتگی است تولای آن حضرت مکتب عشق و محبت است . عنصر محبت در تشیع دخالت تام دارد . (مطهری ، مرتضی (1377) جاذبه و دافعه علی (ع))

روش محبت

از نیکوترین و اساسی ترین روشهای تربیت دینی روش محبت است که بیشترین تناسب را با فطرت و سرشت انسانی دارد. نیروی محبت در تربیت دینی، نیروی برانگیزاننده و تحول آفرین است و اگر درست و به اعتدال به کار گرفته شود تأثیری شگفت در نزهت آدمی و تحقق تربیت کمالی دارد. نیروی محبت از نظر تربیتی نیروی عظیم و کارساز است و بهترین تربیت آن است که بدین روش تحقق یابد، خدای سبحان پیامبر گرامی اش را به روش محبت آراسته بود و آن حضرت با چنین روشی در تربیت دینی و مردمان توفیق یافت. «فیما رحمه من الله لنت لهم و لو كنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولك فاعف عنهم و استغفر لهم» (آل عمران ۱۵۹). « پس به لطف و رحمت الهی با آنان نرمخو شدی، و اگر درشتخوی و سختدل بودی، بی شک از گرد تو پراکنده می شدند. پس از ایشان درگذر و برایشان آمرزش بخواه».

رسول خدا(ص) مردمان را با محبت از رذایل دور ساخت و به فضایل آراست، جهان آفرینش نیز بر اساس رحمت و محبت سامان یافته است و بدان کمال می یابد، و پیامبر اکرم(ص) جلوه ی تام رحمت و محبت الهی و روش تربیتی اش بر رحمت و محبت استوار بود. خدای متعال آن حضرت را چنین معرفی می کند: «و ما ارسلناک الا رحمه للعالمین» (الانبیاء/۱۰۷) « و ما تو را جز رحمتی برای جهانیان نفرستادیم.» امیرالمومنین علی (ع) محبت را بهترین بستر تربیت می دانستند و آن را محور تربیت قرار می دادند. چنانکه فرموده اند: «نحن شجرة النبوه و محط الرساله و مختلف الملائکه و معادن العلم و ینابيع الحکم ناصرنا و محبنا ینتظر الرحمه و عدونا و مبغضنا ینتظر السطوه» (نهج البلاغه، خطبه ۱۰۹) «ماییم درخت نبوت و محل فرود رسالت و جایگاه تردد فرشتگان و معادن علم و منابع جوشان حکم. یار و دوستدار ما در انتظار رحمت از خداست و دشمن ما و کسی که با ما کینه توزی دارد، در انتظار غضب الهی است.» پس به هر اندازه که عامل محبت در انسان قوی تر باشد، شوق و کشش انسان به سوی کسب فضایل، قوی تر خواهد بود.

نقش محبت در تربیت دینی از دیدگاه نهج البلاغه

انسان به فطرت خود نیازمند محبت است و با هیچ چیز چون محبت نمی توان آدمی را متحول ساخت و او را به سوی کمال سیر داد. محبت سرمنشا تربیت نفس ها و نرم شدن دل های سخت است، زیرا با هیچ چیز دیگر مانند محبت نمی توان در دل آدمیان راه برد و دل ایشان را به دست آورد و آنان را از سرکشی و نادرستی و پلیدی بازداشت و به بندگی و راستی و درستی واداشت. (دلشاد تهرانی، مصطفی، سیری در تربیت اسلامی ، ص ۲۶۰) بنابراین روش محبت کارسازترین روش در اصلاح آدمی و متصف کردن مرتبی به صفات نیکوی انسانی است چنانکه امیرالمومنین علی (ع) می فرماید: «التودد نصف العقل». « جلب محبت نصف عقل است.» (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۲)، همچنین در جای دیگر می فرماید: «الموده قرابه مستفاده» «دوستی و خویشاوندی اکتسابی است.»

(نهج البلاغه، حکمت ۲۱۱) بی گمان در تربیت دینی تا پیوند انسانی و ارتباطی عاطفی و زمینه ی دوستی فراهم نشود نمی توان گامی در جهت اهداف مطلوب برداشت.

چنانکه مولانا نیز می فرماید:

مهر و رقت وصف انسانی بود خشم و شهوت وصف حیوانی بود

(بلخی، جلال الدین محمد (مولانا) مثنوی معنوی، ص ۱۳۳)

اهمیت تربیت دینی

تربیت از ریشه «ربو» و در لغت به معنای زیاد شدن، رشد کردن و بزرگ شدن است (ابن منظور، لسان العرب، ج 5، ص 126) و در اصطلاح عبارت است از: «ایجاد تغییرات مطلوب و تحولات ثمربخش در محیط زندگی انسان به منظور ساختن او و شکفتن استعدادهايش.» همچنین تربیت را می‌توان «پروراندن قوای جسمی و روحی انسان برای وصول به کمال مطلوب و انتقال طرز تفکر و عمل جامعه به آیندگان» دانست. (قائمی، علی، پرورش مذهبی و اخلاقی کودکان، ص 101)

تربیت دینی و مذهبی کودکان از جنبه‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، قابل بررسی است. مذهب و دین، پایه و اساس زندگی و موجب رشد و تکامل آدمی و رسیدن به مقام فرزند صالح، یا عبد صالح است.

از رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله در بیان اهمیت تعلیم و تربیت و آموزش آداب فردی و اجتماعی به کودکان، سخنان فراوانی ذکر شده است. آن حضرت در جایی فرمودند: «به فرزندان خود احترام بگذارید و آنان را نیکو تربیت کنید.» (حسام‌الدین متقی هندی، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج 16، ص 456) همچنین از نگاه آن حضرت، بهترین هدیه و بخشش پدر به کودک و یا بارزش‌ترین ارثی که او از خود به جای می‌نهد، ادب و تربیت نیکوست. (ابن شعبه حرّانی، تحف العقول، ترجمه احمد جنتی، ص 29)

پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله تعلیم و تربیت کودک را همواره از حقوق و وظایف والدین معرفی می‌کرد. (حسام‌الدین متقی هندی، همان، ج 16، ص 457) و تربیت کودک را از دادن صدقات بسیار به نیازمندان، برتر و با فضیلت‌تر می‌دانست. (حسام‌الدین متقی هندی، همان، ج 16، ص 461)

پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله از پدران شکوه می‌کرد که چرا به فرزندان خود آموزش‌های دینی نمی‌دهند: «وای بر فرزندان آخر زمان از پدرانشان. عرض شد: یا رسول‌الله، از پدران مشرک آنان؟ فرمود: نه، بلکه از پدران مسلمانان که هیچ چیز از فریض مذهبی را به کودکان خود نمی‌آموزند؛ و اگر فرزندان برخی از مسائل دینی را فراگیرند، آنان را از ادای این فریضه باز می‌دارند. آنان به این قانعند که فرزندانشان متاع ناچیزی از دنیا به دست آورند. من از این قبیل پدران بیزارم.» (میرزا حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج 15، ص 164)

آن حضرت همچنین تربیت کودکان را موجب کسب مغفرت و پاداش الهی و مانع از ورود والدین به آتش دوزخ معرفی کرده است. (میرزا حسین نوری، همان، ج 15، ص 452)

اهمیت تربیت کودک و داشتن فرزند صالح تا بدان حد است که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله و امامان معصوم علیهم‌السلام برای داشتن فرزند خوب، دعا می‌کردند و از شرّ فرزند ناصالح به خدا پناه می‌بردند. (سید محمدحسین طباطبائی، آداب زندگی پیامبر سنن‌النبی، ص 207)

بی‌شک، فرزندگی که مورد توجه و تکریم قرار نگیرد و به خوبی تربیت و پرورش نیابد، چنین ویژگی‌ای خواهد داشت و اهل احسان و نیکی به پدر و مادر نخواهد بود و از فرامین او سرپیچی خواهد کرد. احتمال لغزش و انحراف فرزندان تا بدان حد است که حتی رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله از شرّ آن به خدا پناه می‌برد. مراحل تربیت نیز مورد توجه آن حضرت بوده است که در ادامه، به آنها پرداخته می‌شود.

محبت

اخلاق پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله اخلاق قرآنی و مظهر ملائمت و رحمت و الگوی شفقت و مهرورزی بود و دامنه محبت او، بزرگ و کوچک را فرا می‌گرفت. کودکان در نزد او جایگاه خاصی داشتند و آن حضرت در موقعیت‌های مختلف، از جمله در خانه، کوچه، مسجد، بازار، میدان جنگ و... با کودکان مهربانی می‌کرد و اطرافیان را نیز به این امر تشویق می‌فرمود.

از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله روایتی در بیان اهمیت محبت به کودکان با این عبارت نقل شده است: از ما نیست کسی که بزرگ ما را احترام نکند و به کوچک ما رحم نوردد. (ملا محسن فیض کاشانی، محجّه‌البیضاء فی تهذیب الاحیاء، ج 3، ص 365)

همچنین در مقامی از آن حضرت نقل شده است که فرمود: «خدواند به خاطر محبت انسان به فرزندش به او رحمت می‌کند.» (محمدبن حسن حرّ عاملی، وسائل‌الشیعه، ج 15، ص 201)

پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله در راه تثبیت محبت و الفت میان مردم، همواره تلاش می‌کرد و مظاهر قساوت و سختدلی را مورد انتقاد و سرزنش قرار می‌داد و آنها را از ساده‌ترین مظاهر تا بدترین و بزرگ‌ترینشان به شدت رد می‌کرد و بعکس، مظاهر عطف و نیکویی را حتی در ساده‌ترین و کوچک‌ترین اشکال، همچون بوسیدن کودک، می‌ستود و با کسانی که اهل اظهار محبت و بوسیدن کودک نبودند، به شدت برخورد می‌کرد

در روایت دیگری، توجه و محبت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله به حسنین علیهم‌السلام، پس از ادای فریضه نماز و نشستن یکی از آن دو بر روی زانوی راست پیامبر و دیگری بر زانوی چپ وی گزارش شده است.

(محمدبن حسن حرّ عاملی، همان، ج 7، ص 194)

بر اساس این روایت، حسنین علیهما السلام با وجود سن کم، در هنگام ادای نماز در کنار پیامبر قرار می‌گرفتند و اعمال و ارکان نماز را به تأسی از پدر بزرگ خود، انجام می‌دادند. به طور قطع، رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله که اصولاً با هدف تعلیم و تربیت فرزندان خود، به آنان این همه محبت می‌کرد، در امر نماز خواندن حسنین علیهما السلام مشوق آنان بود. نوازش‌ها و محبت‌های رسول خدا به آن دو کودک پس از نماز، به طور غیرمستقیم، تقویت‌کننده عمل حسنین علیهما السلام بوده است

تحقیقات اخیر نشان داده است که در ابتدای کودکی، فرزندان تنها به مادر دلبستگی پیدا نمی‌کنند، بلکه در این دوره، پدران نقش فعال‌تری به عهده دارند و فقدان پدر، در نقصان مهارت‌های شناختی در هر دو جنس بی‌تأثیر نخواهد بود. (دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، روانشناسی رشد 2، ج 2، ص 814-857)

البته این فقدان تنها به معنای فقدان فیزیکی نیست، بلکه گاه پدر حضور دارد، ولی به دلیل عدم آگاهی، نگرش غلط، مشکلات شخصیتی و روحی و درگیری‌های شغلی و اقتصادی، توجه و محبت کافی به فرزندان ندارد. در این حالت نیز فرزندان به همان اندازه آسیب می‌بینند که غیبت پدر، بر روی آنان تأثیر منفی می‌گذارد.

نتیجه گیری

در سیره اهل بیت (علیهم السلام) موضوع تربیت فرزند از جایگاه ویژه ای برخوردار است. از کوچکترین مسایل گرفته تا پیچیده ترین مباحث تربیتی با اصول و روش های صحیح، الگویی مناسب و بسیار سازنده برای رهروان خویش در همه اعصار هستند. با توجه به این سیره، انسان متوجه استفاده آن مشعل های هدایت از روش غیرمستقیم همراه با شخصیت دادن به کودکان و نوجوانان و... و نیز تقسیم عادلانه محبت در دل های پاک آنان می شود. بنابراین بسیاری از مشکلات تربیتی ما حاکی از عدم رعایت و پایبندی به اصول ناب و نورانی تربیت اسلامی است که تلاش و تأسی والدین از این ذوات نورانی را هر چه بیشتر می طلبد. در این مقاله به بررسی یکی از روش های عاطفی تربیت دینی که روش محبت است، پرداخته شد و معلوم شد اهمیت این روش تا اندازه ای است که استفاده از این روش در تربیت دینی از مؤثرترین و کارآمدترین شیوه های تربیتی است. معلم با توجه به رسالت خطیر خود یعنی انسان سازی، اگر از شیوه های مبتنی بر محبت استفاده کند میتواند به تاثیر گذاری خود یقین حاصل کند و آموزه های دین اسلام موید همین اصل می باشد.

منابع

- ابن منظور، لسان العرب، چ سوم، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1413ق.
- بلخی، جلال الدین محمد (مولانا)، مثنوی معنوی، (1375)، انتشارات ناهید، تهران، ص 133.
- حرآنی، ابن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول، ترجمه احمد جنتی، تهران، علمیه اسلامی، 1363.
- حر عاملی، محمدین حسن، وسائل الشیعه، بیروت، دار احیاء التراث العربی، بی تا.
- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، روان شناسی رشد، ج 2، ص 781.
- سمائری، محمدایوب، (1385)، مقاله نقش محبت در تربیت از نظر اسلام.
- طباطبائی، سید محمدحسین، آداب زندگی پیامبر (سنن النبوی)، چ چهارم، قم، همگرا، بی تا.
- فیض کاشانی، ملامحسن، محجّه البیضاء فی تهذیب الاحیاء، چ دوم، قم، انتشارات اسلامی، بی تا.
- قائمی، علی، پرورش مذهبی و اخلاقی کودکان، چ چهارم، تهران، امیری، 1370.
- قرآن کریم، مترجم مهدی الهی قمشه ای.
- متقی هندی، حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت، مؤسسه الرساله، 1409ق.
- مرادی، زیلا، نقش محبت در تعلیم و تربیت، (1393).
- مطهری، مرتضی، (1377)، جاذبه و دافعه علی (ع)، انتشارات صدرا، تهران و قم، چاپ بیست و ششم، ص 40.
- نوری طبرسی، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، چ دوم، بیروت، آل البیت لاحیاء التراث، 1408ق.

دومین کنفرانس ملی
تازه های روانشناسی تکاملی و تربیتی
2nd national conference on
developmental and educational psychology news

نهج البلاغه، صبحی صالح.